

Bjelovarski partizanski odred

U cilju priprema i podizanja oružanog ustanka na području bjelovarskog okruga, OK KPH za Bjelovar preselio se tokom lipnja 1941. godine iz Bjelovara u šumu Bedenik, kraj sela Hrgovljani. Oko tog centra krajem lipnja i početkom srpnja 1941. godine počeli su se okupljati borci, članovi KPH i SKOJ-a, koji više nisu mogli ostati na terenu zbog progona i hapšenja ustaških i žandarmerijskih vlasti, što su se ustremile na sve one, koji tu strahovladu donijetu na fašističkim bajonetima nisu priznavali a niti simpatizirali.

Među prvim borcima, u bazu Okružnog komiteta stigli su: Đuka Prilika Brko, Gustav Perl Benda i Marija Kapusta, a Branko Bogojević, seljak iz Podgoraca, i Tošo Gašić, trgovac iz Kobasičara, bili su aktivni suradnici i živjeli su kod svojih kuća. U tim prvim danima nitko od boraca nije bio naoružan.

O osnivanju Bjelovarskog partizanskog odreda navodi se:

»Prvu oružanu grupu u okrugu Bjelovar formirao je 10. VII 1941. Gustav Perl Benda, član OK SKOJ-a, u šumi Bedenik kraj Bjelovara. Grupa se u početku sastojala od sedam naoružanih boraca, a do kraja augusta porasla je na šesnaest boraca...« (Pavle Gregorić: NOB u istočnom dijelu sjeverozapadne Hrvatske, Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, Varaždin 1976. str. 287.)

I nadalje:

»Bjelovarska grupa formirana je na početku augusta u šumi Bedenik, a u to vrijeme su je sačinjavali: Đuka Prilika, Gustav Perl Benda, Franjo Marenčić, Stjepan Matiša Čop, Bogdan Jelača, Marija Kapusta, a nakon nekoliko dana priključili su se Branko Vitanović i Blagoje Janković...« (Đuka Prilika, Gabrijel Santo: O nastanku, razvoju i borbama Bjelovarsko-varaždinske partizanske grupe u 1941. godini; Sjeverozapadna... n. dj; str. 496).

Sredinom kolovoza 1941. godine bila je donijeta odluka CK KPH da se već postojeće grupe fuzioniraju u veću vojnu formaciju, pa je tako donesena i odluka, da se Varaždinska partizanska grupa povuče s tog područja i pripoji Bjelovarskom partizanskom odredu prilikom njegovog formiranja.

U to vrijeme na području OK KPH Bjelovar, postojale su i sljedeće partizanske grupe: gru-

pa iz Vojakovačkog Osijeka, Križevačka, Ivanska (osnovana u selu Babincu) i Javorovačka. Pored toga, u to su vrijeme na terenu bjelovarskog okruga djelovale dvije samostalne grupe — Gecina i Režbarova, koje nisu u prvim danima ustanka bile neposredno povezane uz NOB, već su spontano ponikle i djelovale svaka na svoj način. Kasnije su i one uključene u redove boraca NOR-a.

Dijelovi Zagrebačkog partizanskog odreda stigli su u bazu Bjelovarskog partizanskog odreda 27. kolovoza 1941. godine, tako da su i oni ušli u novoformirani Bjelovarski odred, koji se tih dana pojavio kao nova vojna jedinica. Za komandira odreda bio je postavljen Gustav Perl Benda, a za komesara Franjo Marenčić. Partijskim rukovodiocem u odredu postao je Gabrijel Santo Kum.

Može se reći da je pojava prvih vojnih formacija na podizanju ustanka u prvim danima oružane borbe prvenstveno imala zadatak da politički djeluje na terenu, kako bi pripremala narod i upoznavala ga s ciljevima NOB-a. U vrijeme tog djelovanja započele su i prve partizanske akcije.

Odluka CK KPH, da se izvrši spajanje svih postojećih partizanskih grupa u jednu veću vojnu formaciju nije u cijelosti uspjela, jer su u već oformljenim grupama postojale tendencije, da se drže isključivo u užem rajonu gdje su i nastale. Uporedo s takvim shvaćanjem postojala je i doza oportunitizma i izbjegavanja oružanih akcija. Takav stav naročito se ispoljio kod partizanske grupe iz Vojakovačkog Osijeka, kao i kod Križevačke grupe. Obje grupe zajedno imale su više od 20 boraca. Samo trojica od njih ušla su u novoformirani Bjelovarski odred.

U pogledu Javorovačke oružane grupe navodi se i sljedeće:

»U kotaru Koprivnica bila je u augustu 1941. formirana Javorovačka oružana grupa. Formirao ju je student Marijan Milivoj, član OK SKOJ-a Bjelovar i član Kotarskog komiteta KP Koprivnica. Osim njega u grupi su bila još 4 naoružana seljaka Srbina. (Pavle Gregorić; Sjeverozapadna... n. dj; str. 287.)

Kao i to:

»Javorovački odred kao vojna formacija uopće nije postojao 1941. g. Postojali su samo aktivisti saradnici i u napadu na Novigrad učes-

tvovalo je oko 10 drugova, ali bez oružja. Nikakav štab odreda nije postojao. Partizanskim odredima neposredno je rukovodio OK Bjelovar...« (Đuka Prilika — recenzent; Tone Dobrila, »Bjelovarski odred i njegove akcije 1941. god.«, Zagreb, 23. januara 1969. str. 2 posljednji pasus. Rukopis).

O postojanju dviju oružanih grupa i to Gedeona Bogdanovića Gece i Drage Vrbanića Rezbara, navodi se slijedeće:

»Osim tih oružanih grupa pojavile su se u ljetu 1941. na Bilo-gori još dvije grupe naoružanih seljaka koje nisu bile vezane ni s jednom partijskom organizacijom. Jednu grupu, četvoricu, predvodio je Gedeon Bogdanović, odbjegli podoficir iz jugoslavenske vojske, a drugu, njih petoricu, predvodio je Drago Vrbanić Rezbar, seljak koji je pobjegao iz mitrovačke kaznonice i krio se pred vlastima stare Jugoslavije. Oko Rezbara se odmah poslije okupacije okupilo nekoliko seljaka Srba i jedan Hrvat. U ljetu 1941. ta je grupa ubila dva ustaška tabornika i u jesen se povezala s Bjelovarskom grupom. U jednom okršaju s neprijateljem hrabro je pao Rezbar, 12. novembra 1941, nekoliko ljudi je bilo zarobljeno, a ostatak se priključio Moslavačkoj oružanoj grupi.

Grupa Gedeona Bogdanovića stupila je u jesen 1941. u vezu s Bjelovarskom grupom, a preko nje s oslobodilačkim pokretom. Potkraj februara 1942. Zvonko Brkić je, s nekoliko članova Partije, uspostavio vezu s Bogdanovićem, a potkraj marta u Maloj Jasenovači došlo je do formiranja Bilogorske čete u koju je ušlo jedanaest boraca Srba iz grupe Bogdanovića i sedam boraca Hrvata iz Treće čete (Moslavačke). Poslije toga uslijedilo je niz manjih i uspješnih akcija«. Pavle Gregorić: NOB u Istočnom..., Sjeverozapadna... n. dj; str. 287-288.)

I:

»Gecin odred samo je jednom učestvovao u zajedničkoj akciji i to u selu Orovac, a Rezbarov ni jednom.« (Đuka Prilika — recenzent; Tone Dobrila, »Bjelovarski...« n. dj; str. 2 posljednji pasus. Rukopis).

Svoju prvu akciju odred je planirao izvršiti 4. rujna 1941. godine na žandarmerijsku stanicu u Kapeli, kotar Bjelovar. »Planirana akcija na žandarmerijsku stanicu u Kapeli nije izvedena zbog oportunitizma i kukavičluka članova Partije, a ne zbog hapšenja.« (Đuka Prilika — recenzent; T. Dobrila, »Bjelovarski...«, n. dj; str. 3. stav treći. Rukopis).

Zbog nepoznavanja terena i smještaja žandarmerijske stanice, odred je odustao od te akcije i krenuo u pravcu Velikog Trojstva. Oko 23 sata, 5. rujna, izvršen je napad na željezničku stanicu Veliko Trojstvo. Tom prilikom razoružan je jedan stražar i zaplijenjena je jedna puška. Demolirane su željeznička stanica i telefonska centrala a održan je govor nekolicini nenaoružanih domobrana, koji su na stanici čekali vlak. Po Velikom Trojstvu, kao i okolnim

selima partizani su razbacali letke i upoznavali stanovništvo s ciljevima NOB-a. Ova akcija imala je veliko političko značenje upravo na tom kao i na mnogo širem području, zbog blizine mnogobrojnih neprijateljskih garnizona, kao što su bili garnizoni u Bjelovaru i Koprivnici te bližih žandarmerijskih stanica, a i nevelike udaljenosti od samoga Zagreba.

Neprijateljska propaganda, koja je trubila da je u zametku ugušila svaki otpor svojoj vladavini, bila je demantirana i na tom području. I zato je neprijatelj angažirao velike snage u potjeri za odredom da ga uništi. U akciji su sudjelovale ustaške jedinice iz Bjelovara i Koprivnice, kao i posade žandarmerijskih stanica koje su gravitirale tom području. Odred se poslije izvršene akcije povukao u šumu iznad sela Kašljeva. U potrazi za hranom i težnji da uspostave vezu, u selo Kašljevac krenuli su Franjo Marenčić i Đuka Prilika Brko. Oni su 8. rujna naletjeli na ustašku zasjedu. Franjo Marenčić je utekao, a Đuka Prilika bio je zarobljen od ustaša. To zarobljeništvo nije dugo potrajalo, Đuka je zamolio ustašu, da mu dozvoli obaviti nuždu i kad mu je ovaj to dozvolio — u jednom trenutku iskoristio je nesmotrenost stražara — izvadio skriven pištolj i ubivši ga uzeo mu pušku i pobjegao. Sa odredom Đuka se uspio spojiti kad je ovaj krenuo prema Ludbregu.

Bjelovarski odred, preko partijske veze iz Severina, 9. rujna stupa u dodir s Gecinom oružanom grupom koju čini njih četvero. Tada se i fuzioniraju. Od Gece doznaju da u Orovcu ima ustaša. Drugog dana odred je izvršio napad na ustaše. Ubijen je ustaški tabornik Halapa, a njegov sin, koji je tom prilikom bio ranjen je pobjegao. Po dogovoru s odredom, Gecina oružana grupa ostala je djelovati na tom području, tj. na istočnom sektoru Bilogore, ali ne i u sastavu odreda. Bjelovarski odred odlučio je krenuti na zapadni dio Bilo-gore i uspostaviti vezu s Okružnim komitetom KPH Bjelovar.

Jezgro odreda sačinjavalo je 16 boraca. Prilike na tom području izmijenile su se. Neprijatelj je stalno krstarilo i hapsio simpatizere NOB-a, koji su još ranije imali veze s odredom. Uporedo sa tim akcijama čišćenja njemu nepoćudnih elemenata, spremao je i jače ofanzive na odred. S obzirom na takvo stanje, štab odreda odlučio se krenuti iz obruča i prebaciti na Kalnik.

Stigavši u ludbreški kotar, doznali su da ustaški zločinac Budak namjerava govoriti na zboru ustaškoj mladeži u Koprivnici 5. listopada 1941. godine. U odredu počelo se o tome govoriti kako da se omete Budaka i rasprši taj zbor. Gustav Perl Benda i Franjo Marenčić, odlučili su izvršiti atentat na Budaka i krenuli su u Koprivnicu. Stigavši u Koprivnicu bili su na izlasku iz parka zapaženi od ustaša i policije, koja ih je kao sumnjive htjela uhapsiti. U tom trenutku bacili su na ustaše i policiju bombe i otvorili revolversku paljbu. Pri povlačenju kroz park, Marenčiću su pale naočale i zapeo je za

L. Čehaić, ispljuvanje

žicu, a u tom trenutku bio je ranjen. Uхватivši ga živog, ustaše su ga odvele u zloglasni zatvor »Sing-Sing« u Zagreb i nakon mučenja strijeljale u Rakovom Potoku 1942. godine. Gustav Perl Benda, koji je pružao otpor provlačeći se kroz park, sklonio se na tavan jedne kuće i odatle je pružao otpor sve do posljednjeg metka. Zadnjim metkom smrtno je ranio sebe. Namjeravani govor ustaškog doglavnika Mile Budaka na skupu ustaške mladeži u Koprivnici nije održan, jer se Budak nije ni pojavio.

Poslije pogibije komandira i hapšenja komesara odreda, dolaze u odred na savjetovanje Karlo Mrazović Gašpar i Stjepan Ivić Mali, te je nakon dobivene suglasnosti iz Zagreba odred reorganiziran. Za komandira odreda postavljen je Đuka Prilika Brko, a za komesara Petar Biškup Veno. Iz odreda su na politički rad otišli drugovi s područja Ludbrega i Varaždina. Ivan Kuzmiak Beli, otišao je u zagrebačku Dubravu, gdje je nastavio s političkim radom na tom terenu, a Đuro Mirković Čiča otišao je za diverzanta u Gorski kotar.

Odred se znatno umanjen ponovno vratio u Gornje Sredice, gdje je ujedno bila baza OK KPH Bjelovar. U Sredicama, gdje su se tada nalazili: Kasim Čehaić Turčin, Pajo Gregorić Brzi, Grga Jankež i Pavle Vukomanović Stipe,

održano je savjetovanje na kojem se raspravljalo o nedostacima u dosadašnjem radu, kao i o tome da se odred treba brojčano pojačati. Isto tako, razmatrane su i mogućnosti oslobađanja zatočenih drugova u logoru »Danica«. Po odluci OK KPH Bjelovar, u Bjelovarski partijski odred trebali su ući drugovi iz Javorovca i Kalnika. U Javorovac je krenuo Kasim Čehaić Turčin, sekretar OK KPH Bjelovar, a na Kalnik Petar Biškup Veno s Brankom Bogojevićem.

Kasim Čehaić je u Javorovcu doznao da se Milivoj Marijan, sa još nekoliko drugova, prebacio na Kalnik u potrazi za tamošnjim odredom, a preostale drugove, koji su pripadali Javorovačkoj grupi, nije mogao pronaći, jer su se povukli u strogu ilegalnost.

Petar Biškup Veno i Branko Bogojević, koji su bili stigli na proplanke Kalnika, naletjeli su na pogrešnu vezu i bili su izdani ustašama. U borbi s neprijateljem poginuo je Branko Bogojević, a Petar Biškup Veno, bio je lakše ranjen. Tako nije uspio ni drugi pokušaj da te dvije grupe uđu u sastav odreda.

Drugovi iz odreda u Sredicama pomagali su rad u tehničarima OK KPH Bjelovar i čekali na izvršenje zadatka krajem listopada ili početkom studenoga, u vezi s oslobađanje nekoliko drugova iz logora »Danica« kraj Koprivnice. »Do oslobađanja logoraša nije došlo isključivom krivicom logoraša, Akcija za njihovo oslobađanje je bila odlično organizovana.« (Đuka Prilika — recenzent; T. Dobrila, »Bjelovarski...«, n. dj; str. 6. Rukopis).

Po odluci OK KPH Bjelovar, održan je partijski sastanak s odredom i 23. studenoga 1941. godine, donijet je zaključak da se izvrši akcija na zgradu Općine Novigrad Podravski. Okružni je komitet, na posebnom sastanku zaključio da se uoči akcije na Novigrad Podravski angažiraju i partijske ćelije: Šemovci, Virje, Novigrad Podravski, te komunisti, kao i simpatizeri iz Javorovca, Srdinca, Vlaislava i Plavšince, te im je postavio zadatak rušenja komunikacija. Partijske ćelije Šemovaca i Virja, imale su zadatak onesposobiti prugu na relaciji Novigrad Podravski — Đurđevac, kao i da na tom području onesposobe telefonske stupove. Taj zadatak je djelomično izvršila partijska ćelija Šemovci, s tim što je na jednom mjestu razdvojila prugu. Komunisti Virja u toj su akciji zakazali, dočim su preostali komunisti iz spomenutih sela jedan dio zadatka izvršili s odredom. Za taj napad odred su se pridružili Javorovčani, Novigraci, Srdinčani i Plavšinci — njih deset drugova. Akcija napada odreda na Općinu započela je u 24 sata 27. studenoga 1941. godine u jačini 20 boraca. Odred se podijelio na dva dijela radi presijecanja telefonskih veza prema Đurđevcu i Koprivnici. Poslije presijecanja TT veza, odred se ponovno spojio i izvršio napad na zgradu općine. Zbog iznenadnog napada ustaška straža, nije imala vremena dati otpor. Tom prilikom bilo je zarobljeno: 20 pušaka, oko 5000

— mauzer metaka, jedan geštetner, jedan ciklostil, a odnesene su veće zalihe papira i matrica, kao i boje, te indigo papira. Pored toga, odnesene su i dvije pisane mašine. Demoliran je telefonski uređaj a uništena je i općinska arhiva. Ova akcija je također širom odjeknula, te je imala velikog političkog značaja, a i nepredviđene posljedice. Neprijatelj je u svom bijesu, što ne može uhvatiti živu snagu — partizane, u jednom naglom i brzom zahvatu blokirao sela: Novigrad Podravski, Javorovac, Srdinac, Vlislav, Plavšinc i Borovljane.

Po izvršenoj akciji odred je pozvao i sudionike iz tih sela da se povuku s njim. Međutim, oni su oklijevali i vratili se svojim domovima. Jedan od sudionika akcije u Novigradu Podravskom bio je prepoznat od jednog ustaše i on je ustaše doveo u Vlislav, Jovi Blažiću. Pod batinama Jovo je izdao ostale drugove, tako da su ustaše pohvatili njih petnaesticu. Nikola Kalaj izdao je partijsku vezu i člana OK KPH Bjelovar Stjepana Ivekovića, postolara iz Bjelovara, koji je ujedno i bio veza odreda. Tada je uhapšen i sekretar OK KPH Bjelovar, Kasim Čehaić Turčin, koji se teško bolestan nalazio kod Nikole Kalanja.

Neprijatelj je ubacio veće snage u potjeru za odredom. U tu svrhu su angažirane ustaše i žandarmerija: Bjelovara, Koprivnice i Virja,

kao i druge međustanice na tom dijelu Bilo-gore. Počeo je sistematski pretres šuma. Šestog prosinca, krenuli su ustaše i žandari u predjel sela Reškovci i okolice kotara Bjelovar, u potjeru za Bjelovarskim odredom i s njime su se sukobili 12. prosinca 1941. god. »Borba sa žandarima vođena je samo nekoliko minuta, a do nje je došlo iznenada. Naime, odred je bio obaviješten da se žandari nalaze u selu Reškovci. Doneta je odluka da se istima postavi zasjeda i da ih se uništi. Odred je krenuo na zadatak i u pokretu se iznenada u gustoj šumi sukobio sa žandarima koji su u međuvremenu krenuli u šumu. Ubijen je jedan žandar i jedan je ranjen. Odred se neorganizovano povlačio, što je dovelo da su se dva druga odvojila. Jedan od njih zvao se Stjepan Matiša — Čep. Pošto su slabo poznavali ovaj kraj svratili su kod Branka Vukobradovića iz sela Tvrdra Rijeka gdje su ih ustaše pronašle i jednog ubile (Ime ne znam), a Stjepana Matišu uhapsili, a kasnije ga streljali u Sremskoj Mitrovici 1944. g. pred samo oslobodjenje.

Mato Šuric i Santo Gabrijel uopće nisu bili u odredu.

Poslije borbe sa žandarima odred se prebacio u selo Novoseljane, a drugog dana u selo Tomaš gdje se zadržao do 27. prosinca kada je krenuo za Moslavačku Goru radi formiranja Moslavačke čete... Prije odlaska za Moslavinu odred nije likvidirao nikakve ustaše već je u najvećoj tajnosti pod vrlo teškim uslovima (jaka zima, veliki snijeg) se prebacio na Moslavač-

ku Goru.« (Đuka Prilika — recenzent; T. Dobrila, »Bjelovarski...«, n. dj. str. 8 i 10 posljednji stav.) — Primjedba pisca, poginuli drug zvao se Slavko Habek.

Hapšenja koja su uslijedila poslije novigradske akcije, kao i nešto kasnije, neprijatelj je poduzeo da bi spriječio daljnji razvoj NOB-a na tom području. Stavio je u pogon Pokretni prijeki sud, sa sjedištem u Bjelovaru. Suđenje je bilo po kratkom postupku. Prvo masovno strijeljanje izvršeno je 20. prosinca 1941. godine nad sekretarom OK KPH Bjelovar, Kasimom Cehaićem i drugovima koji su bili uhapšeni u vezi novigradske akcije. Drugo strijeljanje po presudi spomenutog suda izvršeno je 21. prosinca 1941. godine a u stroju smrti nalazilo se oko osamdeset ljudi.

Uvjeti rada i djelovanja odreda pod takvim okolnostima bili su gotovo nemogući. Jaka zima i debeli snijeg otežavali su kretanje odreda, kojemu je neprijatelj stalno bio za petama u većim formacijama. Isto tako, i ostali politički rad na terenu bio je jako skućen i, zapravo, nemoguć.

Poslije akcije na žandare 10. siječnja 1942. godine u Šemovcima, prilikom pokušaja hapšenja Grge Jankeza, sekretara OK KPH Bjelovar i Franje Kokora Graba, sekretara KK KPH Đurđevac kad su se vraćali s partijskog zadatka iz Virja, (Grga je ubio jednog žandarmerijskog narednika a dva žandara ranio) neprijatelj je poduzimao sve oštrije mjere prema njemu sumnjivim osobama. Na više strana je došlo do ponovnih hapšenja. Ustaške jedinice, sa žandarmerijom i agentima vršljale su u to vrijeme na području četiriju kotara: Bjelovar, Đurđevac, Koprivnica i Križevci. Došlo je i do hapšenja preostalih članova Partije i simpatizera u samom Bjelovaru. U toj situaciji pomišljalo se da se baza Okružnog komiteta ponovno prebaci

zajedno s tehnikom na teren izvan Bjelovara, u Tomaš. U tu svrhu trebao je iz Bjelovara izaći Tomo Vinković, novi sekretar OK KPH Bjelovar i ja, s tehnikom koja se nalazila kod Pere Kolibaša u Bjelovaru. Tomo Vinković, radeći u domobranskoj vojnoj radionici, poduzimao je sabotažne mjere na taj način što je puškama i puškomitraljezima skraćivao udarne igle. I kad su ustaše i domobrani bili sa tim oružjem upućivani u Bosnu, da se bore protiv partizana, to oružje je bilo van upotrebe. Na te okolnosti se nije dovoljno mislilo. Neprijatelj je s vremenom morao doći do saznanja, da su s takvim neupotrebljivim oružjem opskrbljene jedinice iz Bjelovara i da od tuda potječe i sabotaža u vojnoj radionici. Dakle, na udaru je bio neposredno i Tomo Vinković. Upravo 14. siječnja 1942. godine, kad je Tomo Vinković trebao krenuti u Tomaš, Grga Jankez, stavio mu je u zadatak da iz vojne radionice iznese puškomitraljez. Do toga nije došlo, jer upravo dok su došli da ga hapse, on nije mogao nikako uteći i ustrijelio se.

Franjo Kokor Grab, prebacio se iz Tomaša u Moslavački odred, a drugim vezama prebacio sam se i ja 14. siječnja 1942. godine.

Okružni komitet, kao forum, zapravo je predao djelovati 14. siječnja 1942. godine. Grga Jankez je 15. siječnja 1942. godine krenuo na drugu dužnost u Zagreb po nalogu CK KPH. Maja Komar — Jankez, krenula je u virovitički okrug gdje je primila novu dužnost. Od Okružnog komiteta ostao je u Tomašu Ivan Banić, a u Bjelovaru, Mato Prpić.

Na taj način, okrug Bjelovar ostao je na izvjesno vrijeme bez partijskog rukovodstva. Uslijed sve većeg terora koga je neprijatelj provodio, rad partijskih organizacija izvjesno je vrijeme zamro na većem dijelu cijelog okruga Bjelovar.